

The presence of Iranian women in international arenas during the first Pahlavi period: effects and interactions

Alie Javanmardi*, Nasrolah Pourmohammadi Amlashi**

Hojjat Fallah Tootkar***

Abstract

Reza Shah's reign is considered a milestone in Iran's foreign developments. Reza Shah always wanted to create a balance between foreign powers and he considered modernization as one of the requirements of this path. Reza Shah's modernization programs targeted women as half of the society and reforms were made in this field. Hence, the West became the best model for women, and relations with other countries received the attention of the government and women activists. The main issue of the research is, what achievements have the presence of women in international arenas brought to women and the government? What effect has this communication had on the position of Iranian women? The current research, using descriptive and analytical methods and relying on documents and publications, aims to explain women's relations with other countries, the holding of international women's congresses, and the impact of these interactions. The findings of the research show that the presence of women in the international arena helped to change the Westerners' view of Iranian women while achieving a suitable model for their own development. Also, the relationship of Iranian women with the women of other countries and the laws passed in the congresses were influential in improving the status of women.

Keywords: Iranian Women, International Relations, Women's Congress, Reza Shah, West.

* PhD student in Islamic Iranian History, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran (Corresponding Author), javanmardi.alie@yahoo.com

** Professor, Department of History, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran, Poor_amlashi@yahoo.com

*** Assistant Professor, Department of History, Faculty of Humanities, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran, H.fallah1347@gmail.com

Date received: 04/07/2023, Date of acceptance: 28/10/2023

حضور زنان ایرانی در عرصه‌های بین‌المللی در دوره پهلوی اول: تأثیرات و تعاملات

علیه جوانمردی*

نصراالله پورمحمدی املشی**، حجت فلاح توتکار***

چکیده

دوران حکومت رضاشاه نقطه‌عطفی در تحولات خارجی ایران تلقی می‌شود. وی همواره در صدد بود که موازنه‌ای بین قدرت‌های خارجی ایجاد کند و نوسازی را از ملزومات این مسیر قلمداد می‌کرد. برنامه‌های نوسازی او زنان را به عنوان نیمی از جامعه مورد هدف قرار داد و اصلاحاتی در این زمینه صورت گرفت. به همین منظور غرب بهترین الگو برای زنان شد و روابط با کشورهای دیگر مورد توجه دولت و فعالان زن قرار گرفت. مسئله‌ی اصلی پژوهش این است حضور زنان در عرصه‌های بین‌المللی چه دستاوردهایی برای زنان و دولت داشته است؟ این ارتباطات چه تاثیری در جایگاه زنان ایرانی ایجاد کرده است؟ پژوهش حاضر با استفاده از روش توصیفی و تحلیلی و با تکیه بر اسناد و نشریات در صدد تبیین روابط زنان با کشورهای دیگر و برگزاری کنگره‌های بین‌المللی زنان و تاثیر این تعاملات می‌باشد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد حضور زنان در عرصه‌های بین‌المللی باعث می‌شد ضمن دستیابی به الگوی مناسب پیشرفت خود، به تغییر دیدگاه غربی‌ها نسبت به زنان ایرانی کمک کنند. همچنین ارتباط زنان ایران با زنان کشورهای دیگر و قوانین تصویب شده در کنگره‌ها در بهبود وضعیت زنان تأثیرگذار بود و زنان ایرانی در تعامل با این کشورها تحت‌تاثیر اقدامات زنان غربی در صدد به دست آوردن حقوق فردی و اجتماعی خود قرار گرفتند.

* دانشجوی دکتری، تاریخ ایران اسلامی، گروه تاریخ، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران (نویسنده مسئول)، javanmardi.alie@yahoo.com

** استاد، گروه تاریخ، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران، Poor_amlashi@yahoo.com

*** استادیار، گروه تاریخ، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران، H.fallah1347@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۲۳، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۰۶

کلیدواژه‌ها: زنان ایران، روابط بین‌الملل، کنگره زنان، رضاشاه، غرب.

۱. مقدمه

نیاز به برقراری ارتباط میان انسان‌ها و جوامع با یکدیگر از دیرباز تشکل‌های اولیه را به وجود آورد و با پیچیده‌تر شدن این روابط و پیدایش شمار قابل توجهی از دولت‌های رقیب موضوع ارتباطات بین‌المللی اهمیت بیشتری یافته و بیشتر مورد موافقت همگانی قرار گرفت. اندیشه‌ی برگزاری کنفرانس‌های بین‌المللی راهی برای بهبود روابط و آشنایی کشورها با یکدیگر بود.

به دنبال آشنایی مردم مشرق زمین با تمدن و فرهنگ غرب، افکار و گرایش‌های تجدیدطلبانه به کشورهای شرقی راه یافت. یکی از نتایج این امر گسترش بحث آموزش زنان، ارتقای حقوق مدنی آنان و در نهایت ورود هرچه بیشتر آن‌ها در مناسبات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی بود. زنان متأثر از اندیشه‌ی تجدیدطلبی و برابری‌خواهی برای دستیابی به اهداف خود همگام با تاسیس مدارس دخترانه و انتشار روزنامه، انجمن‌ها و مجامعی را بنیان نهادند و به برگزاری کنگره‌هایی مبادرت ورزیدند.

با روی کار آمدن رضاشاه پروژه‌ی گسترده‌ای در راستای شکل دادن به ایران نوین آغاز شد. دوره‌ی پهلوی اول از نظر مسئله‌ی زن و شکل‌گیری هویت جدید زن ایرانی یکی از دوره‌های تعیین‌کننده در تاریخ ایران محسوب می‌شود. برنامه‌های تجدیدگرایانه با تأکید بر ایجاد حکومت ملی واحد به عنوان شاخصه‌های اصلی دوره‌ی رضاشاه منجر به اصلاحات زیادی از جمله اصلاحات در زمینه‌ی وضعیت اجتماعی زنان شد.

رضاشاه نیز مانند دیگر حاکمان خواهان پیشرفت و توسعه، دریافته بود که هیچ تلاش نوسازی را نمی‌توان بدون حضور و مشارکت فعالانه‌ی زنان در روند نوسازی جامعه به خوبی پیش برد. از این رو وی به اقدامات جداگانه‌ای نیز دست زد که قصد آن‌ها مستقیماً تأثیرگذاران بر وضعیت زنان بود. یکی از اقدامات او وارد کردن زنان به عرصه‌های بین‌المللی بود تا روند پیشرفت زنان را تسریع کند و پیشرفت‌ها و وضعیت زنان ایران را به جهانیان نشان دهد. به نظر می‌رسد دغدغه‌ی دولت پهلوی برای حضور زنان در کنفرانس‌ها و کنگره‌های بین‌المللی بیشتر نوعی ابزار تبلیغی بوده است تا هم زنان را وارد جریان نوسازی خود قرار بدهد و هم رشد و پیشرفت زنان را در این کنگره‌ها بازنمایی کند. اما بدون شک تصویب قوانین در کنفرانس‌ها و کنگره‌های زنان در بهبود عملکرد زنان در جامعه می‌توانست مفید باشد.

حضور زنان ایرانی در عرصه‌های بین‌المللی در دوره ... (علیه جوانمردی و دیگران) ۳۳۵

هدف این پژوهش توصیف روابط اولیه‌ی زنان با کشورهای دیگر و تشریح برگزاری کنگره‌ها و کنفرانس‌های مربوط به زنان در دوره‌ی رضاشاه می‌باشد. نوشتار حاضر به دنبال پاسخ به این پرسش است که اولین حضور بین‌المللی زنان و روند حضور زنان در عرصه‌های بین‌المللی به چه صورت بوده است؟ این ارتباطات در وضعیت زنان چه تاثیری داشته است؟ و چه کنفرانس‌های بین‌المللی برگزار شده و زنان ایرانی چه نقشی در آنها داشتند؟ این مقاله تلاش دارد تا با استفاده از منابع و با تکیه بر نشریات و اسناد و با روش توصیفی و تحلیلی، ضمن روشن نمودن فعالیت‌های زنان در عرصه‌ی بین‌المللی، تاثیرات تعاملات و ارتباطات با دنیای خارج را مورد بررسی قرار دهد.

در مورد زنان در دوره‌ی مورد بررسی کتاب‌ها و مقالات زیادی نوشته شده است که هر کدام جنبه‌های از وضعیت زنان را مورد بررسی قرار داده‌اند. اما در مورد موضوع پژوهش می‌توان به کتاب سلامی و نجم‌آبادی با نام «کنگره نسوان شرق» اشاره کرد. نویسندگان این کتاب کنگره‌ی نسوان شرق در ایران در سال ۱۳۱۱ش / ۱۹۳۲م را به طور کامل تشریح کرده و خطابه‌ها و سخنرانی‌های ایراد شده را به طور کامل شرح داده‌اند. اما وجه تمایز این پژوهش این است که ضمن تشریح اولین حضور زنان در عرصه‌های بین‌المللی و توضیح تمام کنگره‌ها و کنفرانس‌های زنان در دوره‌ی پهلوی اول، تاثیر تعاملات زنان ایرانی با کشورهای دیگر مورد بررسی قرار گرفته است.

«کانون بانوان با رویکردی به ریشه‌های تاریخی حرکت‌های زنان در ایران» نوشته‌ی مریم فتحی کتابی دیگر است که در آن فقط به «کنگره‌ی نسوان شرق» اشاره کرده است و با نگاهی متفاوت به زنان و شروع ارتباط آن‌ها با غربیان پرداخته است. بنابراین در ارتباط با پژوهش حاضر کتاب و مقاله‌ی مستقلی انجام نگرفته است و بیشتر منابع برای نگارش این پژوهش اسناد و روزنامه‌ها هستند.

۲. اولین حضور فردی زنان در عرصه‌های بین‌المللی

به دلیل محدودیت‌های موجود در دوره‌ی قاجار و اوایل پهلوی روند حضور زن‌ها برای سفرهای خارج و بعد از آن ماموریت‌های بین‌المللی آسان نبود و راه طولانی در پیش بود. قبل از حضور زنان در کنگره‌های بین‌المللی زنان، این مردان بودند که در چنین مجامعی حضور داشتند. به عنوان نمونه یحیی دولت‌آبادی به کنگره‌ای با نام «کنگره‌ی نژادها» اشاره می‌کند که در سال ۱۳۲۹ / ۱۹۱۱ق در دارالفنون لندن برگزار شده بود. در این کنگره موضوع‌های مختلفی

مورد بحث قرار گرفته است که یکی از موضوعات مهم آن تحت عنوان «مقام حقیقی زن در عالم بشریت» بوده است (دولت‌آبادی، ۱۳۷۱: ۱۳۸۷/۳-۱۳۸۶). به نظر می‌رسد دولت‌آبادی به شدت تحت تاثیر این کنگره و سخنرانی‌های مرتبط با زنان قرار گرفته است اما اطلاعات جامع و کاملی ارائه نمی‌دهد، ولی برگزار کردن چنین کنگره‌هایی در آن مقطع زمانی که چند سال از انقلاب مشروطه می‌گذشت می‌توانست هم برای زنان و هم مردان در موضوع حقوق زنان و حضور اجتماعی آنان آگاهی بخش باشد.

صدیقه دولت‌آبادی از اولین زنانی بود که در مجامع بین‌المللی زنان حضور پیدا کرد. وی در بهار ۱۳۰۵ (۳۰ مه تا ۶ ژوئن ۱۹۲۶) در دهمین کنگره‌ی اتحادیه‌ی بین‌المللی برای حق رای زنان (International Alliance for Womens Suffrage) به نمایندگی از زنان ایران شرکت کرد و در اواخر سال ۱۳۰۶ به ایران بازگشت (صنعتی و نجم‌آبادی، ۱۳۷۷: ۱/۷-۶). یکی از عرصه‌های فعالیت جمعیت نسوان وطن خواه^۱، آشنایی با فعالیت‌های زنان و سازمان‌های مدافع حقوق زنان در کشورهای اروپایی و آسیایی و برقراری ارتباط با آن‌ها بود. به همین منظور هیات مدیره‌ی جمعیت معرفی‌نامه‌ای در اختیار صدیقه دولت‌آبادی قرار داد که به نمایندگی از جمعیت در دهمین کنگره‌ی بین‌المللی حق‌رای درپاریس شرکت کند (صنعتی و نجم‌آبادی، ۱۳۷۷: ۱/۳۴) و به او اختیاراتی داده شد که در انجمن‌های زنان اروپا وارد شود و از سوی این جمعیت با آن‌ها در همه‌ی زمینه‌ها به جز فعالیت‌های سیاسی مذاکره و گفت‌وگو داشته باشد و روابط دوستانه را فراهم کند (سلامی و نجم‌آبادی، ۱۳۸۴: ۳۳۱-۳۲۹). در این کنگره دولت‌آبادی سخنرانی نمود و سخنرانی‌اش به گونه‌ایی بود که برای نخستین بار اذهان زنان دیگر کشورهای دنیا را متوجه زن ایرانی ساخت (فرخزاد، ۱۳۷۸: ۱/۸۷۶).

دولت‌آبادی در پاریس با تعدادی از فعالان حقوق زن دنیا دیدار داشته است. چنانچه خانم مری وینسر (Mary Winsor) از فعالان حقوق زن که در پاریس سرگرم تبلیغ برای «اتحادیه‌ی بین‌المللی حق رای زنان» بود، با صدیقه دولت‌آبادی آشنا می‌شود. خانم وینسر اشاره می‌کند که شرایطی را فراهم آورده تا صدیقه دولت‌آبادی با برخی از اعضای «حزب ملی زنان» دیدار و ملاقات داشته باشد. دولت‌آبادی توانسته بود با خانم‌ها آیتا پولیتزر (Anita Pollitzer)، دکستر اتی (Dexter Otey)، ادیتا فلپ (Editha Phelos) گفت‌وگو و دیدار داشته باشد. آن‌ها به صحبت‌های دولت‌آبادی در مورد تلاش زنان برای کسب آزادی و حقوق خود گوش سپردند. خانم وینسر نتیجه‌ی این گفت‌وگوها را این طور بیان می‌کند که «حالا ما نماینده‌ای ایرانی در مجمع

حضور زنان ایرانی در عرصه‌های بین‌المللی در دوره ... (علیه جوانمردی و دیگران) ۳۳۷

بین‌المللی مشورتی خود داریم که قرار است کمیته‌ای ایرانی تشکیل دهد و ما را از پیشرفت زنان آن کشور دور افتاده مطلع سازد» (صنعتی و دیگران، ۱۳۹۷: ۱۷۸-۱۷۶)

به نظر می‌رسد در این میان دولت‌آبادی در «انجمن بین‌المللی زنان حقوق‌طلب» در آمریکا هم شرکت کرده بود و نماینده‌ی ایران در این مجمع بود و روزنامه‌ی ایرانشهر سخنرانی او را در شماره‌ی اول خود به چاپ رسانده است. دولت‌آبادی در این سخنرانی به بهبود وضعیت زنان در پنجاه سال گذشته در ایران اشاره می‌کند و توضیح می‌دهد «دیر زمانی است که ما دارای روزنامه‌جات و مجلات به قلم زنان هستیم. زنان ایران انجمن‌های تجارتي و ترقی‌پروری دارند که پروگرام آن‌ها را می‌بینیم با پروگرام سوسیته‌های اروپایی مطابق است» (ایرانشهر، ش ۱، اول دی ۱۳۰۵: ۶۱۰-۶۰۶)

دولت‌آبادی سعی کرد که در این سخنرانی نزدیکی زنان ایرانی و اتحاد آنان با زنان حقوق‌طلب را نشان دهد. به همین منظور به اظهارات «مادام هاشبی» (Madame Hashby) اشاره می‌کند که می‌گوید «اکنون که زنان ایران یک عضو از اعضای کنگره‌ی عمومی هستند ما امیدواریم که با تمام مقاصد خیریه ما شرکت داشته باشند». دولت‌آبادی اشاره می‌کند که «طبیعی است که از این به بعد هموطنان من اتحاد معنوی خود را با زنان حقوق‌طلب دنیا عملاً نشان خواهند داد (ایرانشهر، ش ۱، اول دی ۱۳۰۵: ۶۱۰-۶۰۶)

بعد از صدیقه دولت‌آبادی، سارا حیدری اولین زن ایرانی بود که بر طبق اسناد موجود در سال ۱۳۱۴ش/ ۱۹۳۵م برای ماموریت خارجی انتخاب می‌شود با این تفاوت که او از طرف نهاد خاصی فرستاده نمی‌شود بلکه توسط دولت حاضر و به عنوان نماینده‌ی رسمی «وزارت اقتصاد ملی و صنایع مستظرفه‌ی» آن زمان فرستاده شده است. همچنین او اولین زن ایرانی است که مطابق اصلاحات جدید، تذکره برای خارج دریافت نموده است. این در حالی بود که قبل از آن غیرممکن بود زنی بتواند تذکره‌ی شخصی دریافت کند (استادوخ، کارت‌ن ۷۵، پرونده ۵۴، ۱۳۱۴ش، ۱).

سارا حیدری در مسافرت به آمریکا مقداری کالا و اجناس ایرانی را به عنوان نمونه همراه خود می‌برد تا از این طریق مصنوعات داخلی ایران را به تجار و مشتری‌های آمریکایی نشان دهد تا بازاری برای فروش این نوع اجناس پیدا کند. وزارت خارجه به دلیل اینکه این کار باعث تشویق صنعتگران و فروش صنایع دستی ایران می‌شد موجبات سفر خانم حیدری را فراهم می‌کند (استادوخ، کارت‌ن ۲۴، پرونده ی ۲۰، ۱۳۰۶ش، ص ۱). در سندی از وزارت خارجه مشاهده می‌شود علاوه بر کمک خانم حیدری به معرفی کالاها و صنایع ایرانی، حضور او در

مجالس و محافل باعث تغییر فکر و دیدگاه آمریکایی‌ها درباره‌ی زنان ایرانی شد. زیرا ذهنیت و فکر بیشتر آمریکایی‌ها نسبت به زنان ایرانی نامناسب بود و این اعتقاد وجود داشت که زنان ایرانی از هر نوع آزادی بی‌بهره اند (استادوخ، کارتن ۲۴، پرونده ۲، ۱۳۰۷ش، ص ۹-۱).

این ذهنیت نامطلوب نسبت به زنان ایرانی تا جایی بود که وقتی «مسیو پیر لامبلن» (Monsieur Pierre Lamblain) مصاحبه‌گر یکی از مجلات پاریس با سارا حیدری روبه‌رو می‌شود از طرز پوشش و رفتار او تعجب می‌کند زیرا او تصور دیگری از زنان ایرانی داشته است (اطلاعات، ش ۱۱۹۱، ۱۳۰۹: ۱). خانم حیدری در این مصاحبه برای مسیو توضیح می‌دهد که او از طرف دولت ماموریت دارد که این چیزهای جدید را معرفی کند و در ادامه بیان می‌کند که چند روز دیگر برای یک سلسله کنفرانس به آمریکا سفر می‌کند. حضور صدیقه دولت‌آبادی و سارا حیدری در کشورهای غربی به عنوان نماینده‌ی ایران نشان می‌دهد که تلاش رضاشاه برای نشان دادن زن ایرانی مدرن موفقیت‌آمیز بوده است و توانسته تا حدودی ذهنیت غریبان نسبت به زنان ایرانی و به خصوص نسبت به جامعه‌ی ایرانی را تغییر دهد.

خانم حیدری در مصاحبه‌ی خود سعی در نشان دادن بهبود وضعیت ایران و زنان ایرانی داشت و در ادامه مصاحبه چنین می‌گوید:

ما راه‌آهن داریم، هواپیمای تجارتي و جنگي داریم. تهران يك شهري است مدرن، داراي خيابان‌هاي قشنگ. فلاحه ما با اصول امروزي تطبيق مي‌کند و صنعت ما که در زیر خاک پنهان است و سرمایه‌ی دست نخورده‌ی ما است قریباً ترقی خواهد نمود (اطلاعات، ش ۱۱۹۱، ۱۳۰۹: ۱).

فاطمه سیاح بانوی دیگری بود که در سال ۱۳۱۵ش از طرف وزارت امور خارجه عهده‌دار ماموریت سیاسی می‌شود. او در هفدهمین دوره‌ی اجلاس هیئت جامعه‌ی ملل در ژنو ۱۹۳۶م/۱۳۱۵ش از طرف وزارت امور خارجه‌ی ایران به عنوان عضو علی‌البدل هیات نمایندگی ایران انتخاب شد. فاطمه سیاح در این مورد می‌نویسد: «در تاریخ ایران اولین دفعه بوده که به خانمی ایرانی ماموریت رسمی داده شده و من بسیار سرافرازم و همواره افتخار می‌کنم که این قرعه‌ی دولت به من افتاد» (اطلاعات، ش ۳۳۶۲، ۱۷ دی ۱۳۱۶: ۳)

خانم سیاح در جلسات کمیسیون‌ها سخنرانی‌های جالب توجهی را در مورد وضع زنان ایران و پیشرفت‌های آنان به زبان فرانسه ایراد کرده است (اطلاعات، ش ۲۹۳۹، ۲۷ مهر ۱۳۱۵: ۲). شاید یکی از هدف‌های رضاشاه برای انتخاب یک خانم در چنین مجمع مهمی نشان دادن

حضور زنان ایرانی در عرصه‌های بین‌المللی در دوره ... (علیه جوانمردی و دیگران) ۳۳۹

پیشرفت زنان ایرانی و روشن نمودن فعالیت‌های رضاشاه برای پیشرفت زنان باشد زیرا که یک نوع وجهی بین‌المللی را برای او فراهم می‌کرد. او در مورد حضورش در اجلاس‌های جامعه‌ی ملل می‌نویسد:

در جامعه‌ی مزبور استقبال و تشویق شایانی از این جانب به عمل آمد و هیات‌های نمایندگی دولت‌ها و مخصوصاً آن‌هایی که از طرف طبقه‌ی زنان اعضایی داشتند از صمیم قلب نهضت بانوان ایران را تهنیت گفته و علاقه‌ی مفرط خود را به این موضوع آشکار کرده‌اند، مخصوصاً بیانات من در کشف حجاب بانوان ایرانی که در قرون متوالیه در این کشور معمول بوده و به فاصله‌ی مدت کمی پا به مرحله‌ی عمل و انجام گذاشته شگفت و شعف فوق‌العاده‌ای در حضار ایجاد نمود (سیاح، ۱۳۱۶: ۳).

او در این اجلاس در مورد زنان و پیشرفت‌های آنان در زمینه‌ی معارف و همچنین آزادی زنان صحبت می‌کند. او این پیشرفت‌ها را نتیجه‌ی کمک‌ها و الطاف رضاشاه و دولت او می‌داند و اظهار می‌دارد که این اجلاس فرصت مناسبی را برای او پیش آورده که در مورد زنان ایرانی و پیشرفت‌های آنان توضیحات کاملی دهد زیرا که بنابر گفته‌ی او اروپاییان هنوز از تجدد و اصلاحات زنان آگاهی ندارند (اطلاعات، ش ۳۳۶۲، ۱۷ دی ۱۳۱۶: ۳). اظهارات خانم سیاح نشان دهنده‌ی تلاش او برای روشن نمودن پیشرفت زنان در زمینه‌های مختلف اجتماعی و سیاسی و اقتصادی است و به هدف‌های رضاشاه جامعه‌ی عمل می‌پوشاند. برای زنان اعزامی به کشورهای غربی رضاشاه مهم‌ترین کمک‌کننده بوده است و همواره بر آن تاکید داشتند. به نظر می‌رسد این وجه کمک‌های رضاشاه به زنان می‌توانست برای وی خوشایند باشد زیرا از طریق زنان می‌توانست رضاشاه تجددخواه و مسیر رشد جامعه‌ی مدرن ایرانی را به جهانیان نشان دهد.

۳. اولین فعالیت جمعی زنان در عرصه بین‌المللی

اولین تجربه‌ی ارتباط زنان ایرانی با مجامع بین‌المللی به دوره‌ی قاجار و محاصره‌ی تبریز در دوران استبداد صغیر باز می‌گردد. گروهی از زنان تبریز طی تلگرافی وضع نابسامان تبریز را به «کمیته‌ی نسوان ایرانی» مقیم استانبول گزارش داده و از آنان خواستند افکار عمومی جهان را به این امر جلب کنند. کمیته‌ی زنان ایرانی مقیم استانبول طی تلگرافی ارسالی به ملکه‌ی آلمان نامه‌ای در این ارتباط نوشت (ناهد، ۱۳۶۰: ۸۳-۸۲). سفیر آلمان «س. مارشال» پاسخ تلگراف

مزبور را به اطلاع عالیہ خانم رئیس کمیته رساند و اظهار تاسف خود را اعلام داشت (حبل‌المتین، ش ۲۹، ۲۳ محرم ۱۳۲۷: ۱۷).

کمیته‌ی نسوان ایرانی تلگراف مشابه دیگری را به وسیله‌ی سر جرال‌لوترا (ادوارد گری)، وزیر امور خارجه‌ی انگلستان، به پادشاه انگلستان ارسال می‌دارد (ساناساریان، ۱۳۸۴: ۴۰). همچنین این کمیته تلگراف‌هایی را نیز به سازمان مدافع حقوق زنان در اروپا فرستاد. ارسال تلگراف به «جمعیت صلح زنان عالم» در پاریس یکی از این موارد بود (حبل‌المتین، ش ۲۹، ۲۳ محرم ۱۳۲۷: ۱۷). به این ترتیب کمیته‌ی نسوان ایرانی نه تنها شرایط زن ایرانی در نظام استبدادی را با افکار عمومی اروپاییان در میان نهاد، بلکه توانست ضمن برقراری ارتباط با برخی سازمان‌های مدافع حقوق زنان در اروپا، از فعالیت‌های آنان در جهت احقاق حقوق زنان آگاه شود.

پس از این جریان، در سال ۱۳۰۲ ش جمعیتی به نام «ارشادالنسوان» به مدیریت بدرالملوک صبا و خانم دره‌المعالی تشکیل شد که بعد از مدتی کنفرانسی به دفاع از زنان بین‌النهرین تشکیل داد. در نامه‌ای از «مجمع نسوان بین‌النهرین» به زنان ایران، آن‌ها از وجود نیروهای انگلیس در عراق شکایت کرده و از ظلم و فجایعی که در عراق اتفاق افتاده صحبت می‌کنند و از زنان ایران می‌خواهند که صدای فریاد آن‌ها باشند و صدای آن‌ها را به گوش تمام زنان دنیا برسانند (ستاره‌ی ایران، ش ۳۴، ۱۳۰۲: ۱).

در کنفرانسی که توسط جمعیت «ارشادالنسوان» به حمایت از زنان بین‌النهرین تشکیل شد از زنان ایرانی دعوت به عمل آمده بود و ضمن فرستادن کارت دعوت به سفارت‌خانه‌های ایران، از زنان اروپایی هم درخواست شده بود که در این کنفرانس شرکت کنند. البته به جز تعداد معدودی از زنان روسی و بعضی کشورهای دیگر زنان زیادی شرکت نکرده بودند. در این کنفرانس خانم بدرالملوک صبا نامه‌ی فرستاده شده از طرف زنان عراق را به فرانسه ارائه داد. در این زمان خواسته شد که متن نامه هم به کنگره‌ی زنان اروپا فرستاده شود و از آن‌ها هم درخواست کمک شود (ستاره‌ی ایران، ش ۴۷، ۱۳۰۲: ۵).

بعد از مدتی جمعیت ارشادالنسوان بیانیه‌ای برای زنان اروپایی تنظیم می‌کند و از آن‌ها می‌خواهد که به زنان عراق کمک کنند. هدف آن‌ها این بود که حس انسان دوستی زنان انگلیسی را تحریک کرده و از جنایت‌ها و ظلم‌های مقامات و ماموران انگلیسی در عراق جلوگیری کنند (ستاره‌ی ایران، ش ۵۳، ۱۳۰۲: ۴-۳). در مورد این جمعیت اطلاعات زیادی یافت نشد ولی اقدامات این گروه نشان دهنده‌ی ارتباط زنان ایرانی با زنان کشورهای دیگر

علی‌رغم محدودیت‌های موجود برای زنان ایرانی در آن برهه‌ی زمانی بود و این که هرچند این ارتباطات به صورت گسترده وجود نداشت اما تلاش زنان ایرانی را برای تعامل و ارتباط با زنان غربی نشان می‌دهد.

۴. تعاملات زنان آسیایی و برگزاری اولین مجمع اتحادیه زنان آسیا

در این دوره پیشرفت زنان در تمام آسیا دیده می‌شود و آن‌ها به دنبال برگزاری کنفرانس‌هایی در مورد زنان در آسیا بودند. در یک مورد زنان هندی در کنفرانس‌های داخلی به نتایج مفیدی دست پیدا کرده بودند بنابراین درصدد برآمدند که زنان تمام آسیا را در کنفرانسی جمع نمایند تا از تجربیات یکدیگر استفاده کنند. آن‌ها در نامه‌ای به زنان کشورهای آسیایی و از جمله مجمع نسوان وطن‌خواه در ایران چنین می‌نویسند که ارتباط زنان آسیایی با هم اندک است و آن‌ها به دنبال حفظ تمدن و فرهنگ و بهبود خصوصیات و اخلاق شرقی و برگزاری جلسات معاشرتی هستند. در این راستا از زنان سایر کشورهای آسیایی درخواست داشتند تا اطلاعات مربوط به کشور خود را در این زمینه جمع‌آوری کنند و به زنان دیگر انتقال دهند و یکدیگر را از این امور آگاه سازند. آن‌ها در این نامه بر اجتماع و مذاکره زنان تاکید داشتند (اطلاعات، ش ۱۱۴۲، ۱۳۰۹: نامعلوم {۲}؛ جبل‌المتین، ش ۲۹-۳۰، ۱۳۰۹: ۹-۷؛ کوشش، ش ۲۰۴، ۱۳۰۹: ۳). نامه‌ی زنان هندی را مستوره افشار برای روزنامه‌های مختلف فرستاده بود. به نظر می‌رسد مستوره افشار و زنان دیگر این مجمع را بهترین راه تعامل با کشورهای دیگر می‌دانند و همواره دغدغه این گونه ارتباطات بین فعالان زن وجود داشت. او ضمن خواستار اعزام نماینده‌ای به این مجمع اشاره می‌کند که عدم فرستادن نماینده‌ی ایران باعث می‌شود نه تنها زنان ایران بلکه جامعه‌ی ایرانی تحقیر شود. او با انتقاد از زنان بیان می‌کند که زنان ما هرگز به فکر نشان دادن خود در دنیا و مجامع نیستند و همیشه به دنبال آخرین مد پاریس هستند (شفق سرخ، ش ۱۵۶۶، ۱۳۰۹: ۱).

بنابر اعلام مجله‌ی عالم نسوان این کنگره در لاهور تشکیل و هر کشور حق اعزام ده نماینده داشت (عالم نسوان، ش ۴، ۱۳۰۹: ۱۸۲) و سی‌وسه کشور از این دعوت استقبال کرده بودند. نشریه‌ی عالم نسوان سعی در تشویق زنان ایرانی برای حضور در این مجمع را داشت و بیان می‌کند «منتظریم که خانم‌های ایرانی هم همانطور که در طرز لباس و تفریح به خواهران اروپایی خود تاسی نموده‌اند، یک مرتبه هم با خواهران مشرق زمین در امر خیری موافقت و مساعدت نمایند» (عالم نسوان، ش ۶، آبان ۱۳۰۹: ۲۹۱)

در نهایت اولین مجمع اتحادیه‌ی زنان آسیا در هندوستان بنا بر خبر عالم نسوان در ژانویه‌ی ۱۹۳۱/دی ۱۳۰۹ در لاهور برگزار شد و مرانامه‌ای نوشته شد: از جمله اتحاد میان زنان آسیایی، حفظ و ترویج تمدن شرقی، رفع معایب اجتماعی و اقتصادی از قبیل فقر، بی‌سوادی و سطح پایین مزد کارگر در مشرق زمین، انتخاب و اتخاذ بعضی از رسوم و قوانین اروپایی که با محیط مشرق زمین موافق باشد، تبادل افکار راجع به وضعیت اخلاقی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی زنان دنیا، پیشرفت صلح عمومی (عالم نسوان، ش ۶، آبان ۱۳۰۹: ۲۹۱)

۵. برگزاری کنگره‌های نسوان شرق

یکی از فعالیت‌ها و خواسته‌های مهم جنبش زنان همکاری و شرکت در کنفرانس‌های بین‌المللی بود که باعث شکل‌گیری دیدگاه‌های مدرن و افزایش فعالیت زنان یا سازمان‌های مدافع حقوق زنان شده بود. یکی از اولین کنفرانس‌های رسمی درباره مسائل زنان که در این دوران تشکیل شد کنگره نسوان شرق بود. اولین خانمی که به فکر ایجاد کنگره نسوان شرق افتاد نورحماده بود (شفیق سرخ، ش ۲۲۰۲۰، ۱۲ آبان ۱۳۱۱: ۱). کنگره اول نسوان شرق در سال ۱۳۰۹ در دمشق برگزار شد و هدف آن علاوه بر اتحاد کامل همه زنان بدون توجه به فرهنگ، نژاد و مذاهب مختلف آنها، نظارت بر شرایط و اقدامات زنان در جوامع کشورهای شرقی بود (سلامی و نجم‌آبادی، ۱۳۸۴: ۵۴).

کنگره دوم نسوان شرق ۲۰ آذرماه ۱۳۱۱ در تهران برگزار گردید. این کنگره در ادامه مصوباتی تشکیل شد که حاصلش مطالباتی بود برخاسته از نیازهای آن زمان زنان کشورهای شرق و تأکید آن بر برابری زن و مرد در آموزش، اشتغال و دستمزد و کسب بسیاری از حقوق ضایع شده از زنان بود (سلامی و نجم‌آبادی، ۱۳۸۴: ۳۳۹-۳۴۱). محور مباحث سخنرانی‌ها و کمیسیون‌های متعدد کنگره ذکر ترقیات روزافزون زنان اروپایی و محرومیت زنان کشورهای عربی و ایرانی و لزوم جنبش و اقدامات جدی از طرف زن‌های روشنفکر بود (بامداد، ۱۳۴۷: ۶۰). آنچه مهم است این است که کنگره نسوان شرق سرآغاز حضور زنان در کنفرانس‌ها و ارتباطات بین‌المللی در کشور شد. جنبش زنان در این زمان تحت تأثیر خواسته‌های جنبش زنان در غرب خواسته‌های خود را مطرح و در جهت اهداف خود مبارزات خویش را آغاز کردند.

شایان ذکر است در مورد منبع مالی کمک‌کننده و تامین‌کننده‌ی مخارج سفر زنان برای حضور در مجامع بین‌المللی اطلاعات دقیقی وجود ندارد اما به نظر می‌رسد که دولت و به دنبال آن جمعیت نسوان وطن‌خواه که مهم‌ترین انجمن زنانه در دوره‌ی مورد بررسی می‌باشد

حضور زنان ایرانی در عرصه‌های بین‌المللی در دوره ... (علیه جوانمردی و دیگران) ۳۴۳

مهم‌ترین نقش را داشتند. چنانکه مستوره افشار اظهار می‌دارد که کلیه‌ی مخارج مهمانان برای حضور در «کنگره‌ی نسوان شرق» در ایران بر عهده‌ی جمعیت نسوان وطن‌خواه بوده است (ایران، ش ۳۹۴۷، ۱۷ آبان ۱۳۱۱: ۱). از طرف دیگر سندی از وزارت خارجه اشاره می‌کند که تمام مهمانان این کنگره در ایران مهمان دولت ایران بودند. این سند توضیح می‌دهد که وزارت دربار و وزارت خارجه کمک‌های زیادی به کنگره و ایجاد آن کرده بودند (استادوخ، کارتن ۱، پرونده ۱، ۱۶۱، ۱-۲، ۱۳۱۱).

۱.۵ کنگره‌ی نسوان شرق در سوریه

اولین کنگره‌ی زنان شرقی در سال ۱۹۳۰م/۱۳۰۹ش در دمشق برگزار شد (اطلاعات، ش ۱۶۳۶، اتیر ۱۳۱۱: ۱). این کنفرانس مرکب از نمایندگان زنان کشورهای شرقی و به خصوص زنان کشورهای عربی بود و شخصیت‌های قابل توجهی در این کنفرانس سخنرانی کردند (شفق سرخ، ش ۱۵۴۴، ۳۰ اتیر ۱۳۰۹: ۱). بر اساس سندی از نامه‌ی جمعیت نسوان وطن‌خواه به وزارت خارجه، این انجمن در تاریخ ۲۱ خرداد ۱۳۰۹ از وزارت امور خارجه درخواست می‌کند که ژنرال کنسولگری ایران در بیروت «قدسیه خانم اشرف» را جهت شرکت در کنگره‌ی بین‌المللی نسوان شرق در دمشق معرفی نماید (مختاری اصفهانی، ۱۳۹۲: ۲۱۱). مستوره افشار اشاره می‌کند که از تیمورتاش وزیر دربار اجازه گرفته‌اند که مجمع می‌تواند در همه‌ی مجامع زنان دنیا خواه در اروپا و آمریکا و خواه در آسیا نماینده داشته باشند و شرکت کنند (استادوخ، کارتن ۱، پرونده ۱/۱۶۱، ۱۳۰۹، ۱ و ۴). موضوع قابل توجه در اینجا این است که وزیر دربار یعنی تیمورتاش در نامه‌ایی به وزارت خارجه ادعای جمعیت نسوان وطن‌خواه درباره‌ی اجازه‌ی او در ارتباط با مجامع زنان را رد می‌کند و اظهار می‌دارد که این جمعیت را خوب هم نمی‌شناسد و درخواست دارد که اطلاعات بیشتری در این مورد به او داده شود (استادوخ، کارتن ۱، پرونده ۱/۱۶۱، ۱۳۰۹، ۷).

در این کنگره مقررات بیست‌وپنج‌گانه‌ای به تصویب رسید که اعلام همه‌ی آن‌ها در این مقال نمی‌گنجد اما مهم‌ترین آن‌ها عبارت بودند: از برابری زن و مرد در همه‌ی امور، آموزش اجباری برای همه‌ی کودکان و کار نکردن آن‌ها، توجه به زبان محلی در مدارس، ایجاد قوانین ازدواج برای دختر و پسر، منع تعدد زوجات، حق طلاق زن، منع مسکرات و قمار، منع فحشا و تجارت برده، لزوم تشویق مصنوعات و پارچه‌های وطنی و جلوگیری از ورود اجناس خارجی، مقاومت در مقابل جنگ و حمایت از صلح و آزادی، تشکیل یک مجلس عالی برای اتحاد زنان

شرق از نمایندگان کشورهای مختلف که این مجلس دارای دو مرکز خواهد بود یکی شام که نسبت به شرق نزدیک مرکزیت دارد و دیگری هندوستان که مرکز شرق دور به شمار می‌رود (اطلاعات، ش ۱۷۴۷، ۱۲ آبان ۱۳۱۱: ۱).

۲.۵ کنگره نسوان شرق در ایران

مجمع اتحاد عالی شرقی نسوان که تشکیل آن از مصوبات کنگره‌ی اول بود (مختاری اصفهانی، ۱۳۹۲: ۲۱۹) در تیرماه ۱۳۱۰ با ارسال نامه‌ای به جمعیت نسوان وطن‌خواه خواستار برگزاری دومین کنگره‌ی بین‌المللی زنان شرق در ایران شد که مورد موافقت تیمورتاش قرار گرفت (مختاری اصفهانی، ۱۳۹۲: ۲۲۴-۲۲۱) در نتیجه در اواسط آبان ۱۳۱۱ هیاتی از خانم‌های شرقی برای برگزاری کنگره وارد ایران شدند. این افراد شامل «نور حماده» رئیس کنگره‌ی نسوان شرق، «حنینه خوریه» نماینده‌ی زنان مصر، «فاطمه سعید مراد» نماینده‌ی معارف سوریه، «کوزن» نماینده‌ی خانم‌های هندی بود (سالنامه پارس، ۱۳۱۲: ۸۹-۸۶)

کنگره زنان شرق در سال ۱۳۱۱ ش/۱۹۳۲م از ۶ آذر تا ۱۱ آذر در تهران برگزار شد («زنان ایران و جراید سوئیس»، ۱۳۱۴: ۲). کشورهایی که در این کنگره شرکت داشتند عبارت بودند از ایران، ترکیه، افغانستان، یونان، ژاپن، مصر، سوریه، عراق، لبنان، هندوستان، حجاز و نجد، استرالیا، جاوه، چین، تونس غربی، زنگبار (سالنامه پارس، ۱۳۱۲: ۸۹-۸۶). تعدادی از خانم‌های مجارستان، ایتالیا و آلمان هم در جلسات کنگره حضور داشتند (استادوخ، کارتن ۱، پرونده ۱، ۱۶۱، ۱-۲، ۱۳۱۱). ریاست افتخاری کنگره‌ی نسوان شرق تحت سرپرستی شاه و ملکه، با شاهدخت دختر شاه قرار داده شده بود (استادوخ، کارتن ۱، پرونده ۱، ۱۶۱، ۱-۲، ۱۳۱۱). هیات رئیسه‌ی کنگره نیز متشکل از رئیس نور حماده، نایب رئیس خانم مستوره افشار، منشی‌ها صدیقه دولت‌آبادی و خانم جمیل بودند (اطلاعات، ش ۱۷۴۷، ۷ آذر ۱۳۱۱: ۲).

دو هدف از تشکیل کنگره‌ی نسوان شرق در تهران وجود داشت. یک هدف عام که منظور از آن شناسایی و اتحاد کشورهای شرق بود و یک منظور خاص ایجاد ارتباط معنوی و اتحاد و پیشرفت زنان شرق بود («ورود نمایندگان کنگره‌ی نسوان شرق»، ۱۳۱۱: ۱). خانم نور حماده دلیل تشکیل دومین کنگره زنان در ایران را چنین اعلام می‌کند که «ملاحظه شد مملکت شاهنشاهی ایران نسبت به سایر ممالک امتیاز خاصی از حیث استقلال تام و تمام دارد و هیچ‌گونه نفوذ خارجی در آن وجود ندارد» (هاشمی حائری، «شرح مصاحبه با رئیسه‌ی کنگره زنان شرق»، ش ۱۷۴۷، ۱۲ آبان ۱۳۱۱، ص ۱). در کنگره سه زبان عربی، فارسی و

حضور زنان ایرانی در عرصه‌های بین‌المللی در دوره ... (علیه جوانمردی و دیگران) ۳۴۵

فرانسوی قرار داده شده بود. سخنرانی‌ها و خطابه‌ها به این سه زبان طبع و نشر یافته است (اطلاعات، ش ۱۷۴۷، ۱۲ آبان ۱۳۱۱: ۱).

پس از ختم کنگره پنج کمیسیون برای اجرای مقررات تشکیل شد که عبارتند از:

۱. کمیسیون حقوقی و اجتماعی و معارفی.

۲. کمیسیون خیریه و ترویج امتهی وطنی.

۳. کمیسیون تربیتی و ورزش و صنایع و تربیت اطفال و نسوان.

۴. کمیسیون علمی و سلامتی.

۵. کمیسیون اخلاقی مخصوصا برای منع فحشای سری و جلوگیری از فساد اخلاق زن‌ها و مردها.

قرار شد که هر یک از این کمیسیون‌ها جلسات مرتبی تشکیل داده مذاکره کنند و تصمیم بگیرند و در مواقع لازم به وزارت خانه‌های مربوطه مراجعه و تقاضای کمک نمایند و نتیجه مذاکرات و تصمیمات خود را به طور طرح و پیشنهاد تقدیم کنند (سالنامه پارس، ۱۳۱۲: ۸۹-۸۶)

در این کنگره ضمن تصویب تمام مواد بیست و پنجگانه کنگره نسوان دمشق، چهار ماده‌ی دیگر به آن اضافه شد از جمله حق انتخاب زنان با سواد، انتشار صلح و مبارزه با جنگ و دفاع از کشورها، تاسیس مدارس صنعتی برای فقرا، همچنین کنگره از تمام کشورهای شرقی خواست در موقع انعقاد کنگره‌ی داخلی دو نماینده از طرف وزارت معارف و وزارت داخله یا جمعیت‌های داخلی به مقصد فرستاده شود (نور حماده رئیس اتحادیه‌ی زنان شرق؛ ساکما، ۲۹۷، ۰۳۸۵۹۳، ۰۰۲۵)

تعداد زیادی از فعالان حقوق زن مانند مستوره افشار، صدیقه دولت‌آبادی، کوبک ارانی، فخر عظمی ارغون، عفت‌الملوک خواجه‌نوری، مهرانگیز سلطانی، فخر عادل خلعتبری، نورالهدی منگنه، طوبی بقایی، ملوک اسکندری، نصرت مشیری و ... در کنگره‌ی نسوان شرق در ایران فعالیت داشتند و سخنرانی کردند (سلامی و نجم آبادی، ۱۳۸۴: ۹، ۲۰، ۲۳، ۱۳۹، ۱۸۳، ۱۹۵). همه‌ی این افراد به دنبال حقوق برابر زنان در زمینه‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی و سیاسی بودند که در مرام‌نامه‌ی این کنگره نیز آمده است اما در نهایت بر دیدگاه سنتی جامعه که نقش اصلی زن را فرزندداری و همسرداری می‌دانست تاکید داشتند. بنابراین هنوز نگاه سنت‌گرا به زنان و وظیفه‌ی او که خانه‌داری و بچه‌داری باشد کفه‌ی سنگین ترازو بود. چنانکه

نورحماده در سخنرانی خود ضمن اشاره به اهمیت فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی زنان، زنان بچه‌دار و همسر دار را از این امر نهی می‌کند و اشاره می‌کند «خانم‌هایی که تازه وارد زندگی شده‌اند و شوهر کرده‌اند نباید در این امور وارد شوند» (سلامی و نجم آبادی، ۱۳۸۴: ۱۰۹)

در این کنگره‌ها مواد و مقررات قابل توجهی در دفاع از حقوق زنان به تصویب رسید و کشورهای شرکت کننده به دلیل برخوردار شدن از وجهه‌ی بین‌المللی سعی در رعایت آن داشتند ایران نیز از این امر مستثنی نبود. تعاملات زنان با یکدیگر جنبه‌ی آگاهی بخش داشت هرچند فردی با نوشتن مقاله‌ای در روزنامه‌ی اطلاعات، مدعی است که با مطالعه‌ی مرام کنگره زنان شرق مطلب جدیدی که برای جامعه‌ی زنان ایران تازگی داشته باشد ندیده است. او آزادی و برابری و قوانین ازدواج و قوانین ارث را در ایران مطلوب ارزیابی می‌کند همچنین تشویق منسوجات وطنی را هم دارای سابقه در ایران می‌خواند (اطلاعات، ش ۱۷۵۵، ۲۲ آبان ۱۳۱۱: ۱).

۶. کنگره‌های بین‌المللی زنان

اولین کنگره‌ی بین‌المللی زنان در قرن نوزدهم در آمریکا تشکیل شد، سپس این کنگره در سال ۱۸۹۳م در لندن و در سال ۱۹۰۴م در آلمان و دو سال بعد در پاریس تشکیل شد. همچنین در سال ۱۹۱۰م در کنگره‌ی بین‌المللی زنان سوسیالیست در کپنهاگ، تمام اتحادیه‌های زنان سوسیالیست شرکت کردند و تصمیمات مهمی در ارتباط با بهبود وضعیت زنان در زمینه‌ی سیاسی، اجتماعی و اقتصادی گرفته شد. به همین مناسبت به پیشنهاد کلارازتکین (Klarazatkin) روز هشت مارس روز بین‌المللی زن نامیده شد (فتحی، ۱۳۸۳: ۲۵؛ خداریار محبی، ۱۳۲۵: ۵۲).

در کنار این کنگره‌ها، کنگره‌های دیگری چون کنگره‌ی بین‌المللی آزادی زنان در پراگ (پایتخت چک اسلواکی) تشکیل شد. روسای کنگره از کشورهای آلمان، سوئیس، آمریکا، فرانسه بودند (ایران، ش ۳۰۴۰، ۱۳۰۸: ۱). همچنین در ژنو سوئیس کنگره‌ی عمومی زنان تشکیل شده بود و هدف آن ایجاد یک هیئت بین‌المللی جدیدی از زنان بود و اتحادیه‌ی ملی زنان کارگر هم به این کنگره دعوت شده بودند و دارای ۵۶ هزار عضو بود که هیئت زنان ژاپن و هند نیز در آن حضور داشتند (کوشش، ش ۳۳۵، ۱۳۰۹: ۳)

پس از جنگ جهانی اول در سال ۱۹۲۶م کنگره‌ی بین‌المللی زنان در پاریس تشکیل یافت که علاوه بر مطالعه‌ی وضعیت حقوقی زنان، درباره‌ی فعالیت‌های آینده‌ی آنان در دنیا نیز

حضور زنان ایرانی در عرصه‌های بین‌المللی در دوره ... (علیه جوانمردی و دیگران) ۳۴۷

افق‌هایی را ترسیم کرد. حضور نمایندگان کشورهای اسلامی چون مصر و سوریه و ایران به نمایندگی صدیقه دولت‌آبادی در این مجمع از جهت همراه کردن زنان کشورهای فوق‌الذکر با اهداف و نظرات زنان در کشورهای غربی و الگوسازی جدید در این کشورها حائز اهمیت است (خدایار محبی، ۱۳۲۵: ۵۹؛ فتحی، ۱۳۸۳: ۲۹)

۱.۶ کنگره بین‌المللی زنان در ترکیه و اولین حضور زنان ایرانی

اولین کنگره بین‌المللی زنان که زنان ایرانی در آن توانستند حضور فعال داشته باشند کنگره بین‌المللی زنان در استانبول بود. در این کنگره برای اولین بار خانم‌های شرقی و غربی در یک‌جا جمع شدند (ایران، ش ۴۶۴۸، ۱۱ فروردین ۱۳۱۴: ۱). مراسم افتتاح کنگره زنان جهان در استانبول و در تاریخ ۱۹ آوریل در قصر یلدیز و توسط محی‌الدین بیگ والی و رئیس بلدیة استانبول انجام شد (استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۱۲، ۱۳۱۴ ش، ص ۲۹). در مورد تعداد کشورها و اسامی نمایندگان زن اطلاعات متفاوتی داده شده است که این امر شاید به دلیل عدم دسترسی آسان و سریع به اطلاعات بوده باشد. در سندی از وزارت خارجه اعلام شده است که نمایندگان سی‌ودو کشور از جمله ۴۹۲ نفر زن و هشت نفر مرد حامی زنان شرکت داشتند (استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۱۲، ۱۳۱۴ ش، ص ۲۹). روزنامه‌ی آینده‌ی ایران تعداد زنان در کنگره بین‌المللی استانبول را چهل زن از چهل کشور اعلام می‌کند (آینده‌ی ایران، ش ۵۰۶، ۱۳۱۴: ۲). در سندی دیگر تعداد کشورها را سی کشور و تعداد نمایندگان را بیش از ۲۵۰ نفر معرفی می‌کند (استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۱۲، ۱۳۱۴، ۸۲)

رئیس کنگره مادام آشی بود («کنگره بین‌المللی نسوان»، ۱۳۱۴: ۲) و نایب رئیس هم بر عهده‌ی مادام بلامانکوف عضو مجلس سنای چک اسلواکی بود (آینده‌ی ایران، ش ۶۰۵، ۱۳۱۴: ۸). همچنین نمایندگان اعزامی از انگلیس مادموازل دبولاتس و سیلر وروس و اوکتا فیالون بودند (ایران، ش ۴۶۴۸، ۱۱ فروردین، ۱۳۱۴: ۱). هدف از این کنگره آزادی برای زنان و تامین صلح برای انسانیت بود (اطلاعات، ش ۲۴۸۳، ۱۳۱۴: ۲).

نورحماده رئیس کنگره‌ی نسوان شرق در ایران در نامه‌ای به وزارت خارجه درخواست می‌کند که نمایندگانی از ایران به کنگره بین‌المللی زنان در استانبول فرستاده شود (ساکما، ۲۹۷، ۰۳۸۵۹۳، ۰۰۱۹). او اشاره می‌کند که در آمریکا از زنان ایرانی و پیشرفت‌های آن‌ها و نیز از توجهات و حمایت‌های رضا شاه نسبت به زنان و کنگره صحبت کرده است. او درخواست دارد نمایندگان فرستاده شده زبان ترکی یا زبان‌های رسمی مثل انگلیسی یا فرانسه را بلد باشند.

همچنین خواهان این است که یکی از این نمایندگان گزارشی درباره‌ی پیشرفت زنان ایران و همچنین توجه و حمایت‌های رضاشاه و نیز کمک‌های دولت به روند پیشرفت زنان در ایران را تدوین کند (استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۱۲۲، ۱۳۱۳ش، ۳)

نماینده‌ی ایران در این کنگره فرخنده جورابچی بود که به همراه همسر خود در استانبول اقامت داشت (اطلاعات، ش ۲۴۷۵، ۱۳۱۴: ۲). ملیحه آصف‌برخیا نیز نماینده‌ی دوم ایران در این کنگره بود (اطلاعات، ش ۲۷۱۱، ۱۳۱۴: ۸). فرخنده در نطق خود در کنگره ابتدا از آتا ترک تقدیر و سپس از اقدامات زنان ترک در راه آزادی‌ق‌دردانی نمود و درمورد زنان ایران چنین گفت: «زنان کنونی ایران مانند زنان سابق نیستند که عمر خود را به طور یکنواخت و بدون مرام و مقصود گذرانده و از علم و معرفت بی بهره باشند» و در آخر از رضا شاه که موجبات ترقی و پیشرفت و آزادی مردم ایران را فراهم کرده است تشکر کرد (استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۱۲، ۱۳۱۴، ۲۵)

به نظر می‌رسد نمایندگان ایرانی با حضور در این کنگره‌ها سعی داشتند ضمن تمجید از اقدامات رضاشاه برای بهبود وضعیت زنان، شرایط حقوقی و مدنی زنان را نسبت به گذشته مطلوب نشان دهند. چنانکه خبرنگار ترکیه در این کنگره از فرخنده جورابچی در مورد زنان سوالاتی مطرح می‌کند. او اظهار می‌دارد که در ایران خانم‌های تحصیل‌کرده و تخصص‌یافته در رشته‌های مختلف از جمله حقوق، پزشکی، دندان پزشکی، معلمی و امثال آن که اکثراً تحصیلات خود را در اروپا به پایان رسانده‌اند وجود دارند. در شهرهای ایران که در گذشته پر از خانم‌های رو پوشیده و دارای چادر و پیجه بودند اکنون دخترهای دارای لباس مدرسه و روباز دیده می‌شوند که در مدارس مشغول ادامه تحصیل می‌باشند. او از ازدواج دختران صحبت می‌کند که در گذشته در سن ۱۲ و ۱۳ سالگی شوهر داده می‌شدند ولی اکنون سن آنان طبق قوانین مدنی باید بیشتر از ۱۶ و پسران هم ۱۸ سال تعیین شده است. خلاصه این که زنان ایران غیر از سمت نمایندگی مجلس در تمام حقوق مدنی و اجتماعی شرکت داده شده‌اند (اطلاعات، ش ۲۴۷۵، ۱۳۱۴: ۲)

علاوه بر ایران که برای اولین بار در این کنگره شرکت کرده بود کشورهای هندوستان و شامات و فلسطین هم اولین بار بود که حضور داشتند. در کنگره کمیسیون‌های مختلف از جمله کمیسیون صلح، کمیسیون تساوی کار بین زن و مرد، کمیسیون تابعیت زن و کمیسیون تساوی اخلاقی برقرار بوده و قطعنامه‌هایی در مسائل مختلف تهیه و صادر شده است (استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۱۲، ۱۳۱۴ش، ۸۱)

حضور زنان ایرانی در عرصه‌های بین‌المللی در دوره ... (علیه جوانمردی و دیگران) ۳۴۹

این کنگره به دلیل افکار روشنگرانه و صلح‌طلبانه چه در مورد حقوق اجتماعی زنان و چه در صلح جهانی توانست افکار عمومی جهانیان را به خود جلب کند. تصویب حق رای زنان در فرانسه که در سال قبل از برگزاری این کنگره صورت گرفته بود و در ترکیه نیز مورد تأیید و تأکید قرار گرفته بود پیروزی بزرگی برای زنان جهان به شمار می‌رفت. یکی از مسائل مهم مطرح شده در این کنگره موضوع خرید و فروش زنان سفید پوست برای اعمال منافی عفت بوده است. این یک وظیفه‌ی مهمی برای همه‌ی افراد جامعه بود که زنان بهتر از هر طبقه می‌توانستند علیه آن فعالیت کنند (اطلاعات، ش ۲۴۶۵، ۱۳۱۴: ۲)

در جلسات متعددی که در این کنگره برگزار شد مباحث قابل توجهی مطرح شد از جمله‌ی این مباحث مسئله‌ی سقط جنین، موضوع خدمت نظام برای زنان و خدمات زنان برای صلح بوده است (اطلاعات، ش ۲۴۷۲: ۱۰ اردیبهشت ۱۳۱۴: ۲). همچنین مسائل دیگر چون تساوی زن و مرد به طور کامل و حق رای زنان، مساوی بودن مرد و زن در مسائل جزایی و اخلاقی، مساوی بودن مرد و جنس در برابر قانون و تأکید بر نوع مجازاتی که برای زن فاحشه انجام می‌گیرد برای مرد بدکار هم اجرا گردد، مردانی که زن و فرزند خود را بی‌سرپرست گذاشته و فرار می‌کنند باید مجازات شوند و به کشورهای همجوار نیز اطلاع‌رسانی شد تا در اجرای تصمیمات فوق مساعدت کنند. به طور کلی تصمیمات اتخاذ شده در این کنگره برای بهبود وضعیت زنان آن زمان قابل توجه بوده است (اطلاعات، ش ۲۴۸۳، ۱۳۱۴: ۲). همچنین مذاکرات و گفت‌وگوهایی برای مطالعه‌ی تعیین روش همکاری بین زنان شرق و غرب تخصیص یافت و سرانجام تصمیم بر این شد که حدود و مرزها بین شرق و غرب حذف شود و هرگونه نظریات مربوط به ملیت و مذهب را کنار گذاشته و همکاری صادقانه را برای آرامش و استقرار صلح پیشه کنند («کنگره بین‌المللی زنان»، ۱۳۱۴: ۸). زیرا زنان در این قسمت می‌توانند عامل موثری باشند و با مردان صلح‌طلب همکاری کرده و با فکر وحشتناک جنگ و خون‌ریزی مبارزه کنند (اطلاعات، ش ۲۴۶۵، ۱۳۱۴: ۲). همچنین تقاضای یک قانون بین‌المللی برای تعیین تابعیت زنان و شناسایی تساوی حقوق آن‌ها را داشتند (کوشش، ش ۲۶۹۳، ۱۳۱۴: ۲) و در مورد حفظ تابعیت زنانی که با ازدواج تحت تبعیت کشور دیگر در می‌آیند مذاکراتی شد و درخواست کردند تابعیت اولی آن‌ها حفظ شود (آینده‌ی ایران، ش ۷ و ۸، ۱۳۱۴: ۳-۲)

به نظر می‌رسد بعد از این کنگره، کنگره‌ی بین‌المللی زنان در سال ۱۳۱۷ در مارسیس^۲ برگزار شده بود که از طرف ایران خانم فهمی به نمایندگی معرفی شده است مادام هاشبی و بسیاری دیگر از زنان سیاسی جهان نیز در این کنگره حضور داشته‌اند. موضوع مذاکرات درباره

سیاست و اقتصاد بین‌الملل و مبارزه بر علیه جنگ بوده است (استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۶۵، ۱۳۱۷ش، ۱). باید اشاره نمود که در رابطه با این کنگره و جزئیات آن اطلاعات دقیقی وجود ندارد.

۲.۶ کنفرانس‌های بین‌المللی مرتبط با زنان

در کنار کنگره‌ها و انجمن‌هایی که توسط زنان انجام می‌شده است کنفرانس‌هایی هم در سطح جهان در مورد زنان و حقوق آنان و دیگر فعالیت‌های آنان توسط دولت‌ها تشکیل می‌شده است. در مورد این کنگره‌ها اطلاعات بسیار اندکی وجود دارد اما بر اساس اسناد و شواهد به دست آمده در دوره‌ی مورد بررسی دو کنفرانس برگزار شده که در یکی از آن‌ها دولت ایران امکان حضور نداشته و در دیگری توانستند حضور پیدا کنند.

به عنوان نمونه پنجمین کنفرانس «موسسه‌ی بین‌المللی برای آزادی اقتصادی نسوان کارگر» از ۶ تا ۱۰ ژانویه ۱۹۳۷/۱۵ تا ۱۹ ادی ۱۳۱۴ در دانشگاه سالزبورگ اتریش برگزار شد و آقای وینفور لوسور منشی مخصوص کنگره در نامه‌ای ایران را به این کنفرانس دعوت کرده بود (استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۱۹، ۱۳۱۶ش، ۳). موضوع‌های آن درباره‌ی تساوی زن و مرد در مشاغل، حمایت قانونی از شرایط و ساعات کار، آزادی زن در انتخاب کار و تسهیل وسایل کار برای زن‌ها بود. وزارت خارجه در نامه‌ای به دولت درخواست نموده بود تا یک نفر را به این کنفرانس بفرستند (استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۱۹، ۱۳۱۶ش، ۱۱). اداره‌ی کل صنعت و معدن ایران هم در پاسخ به وزارت خارجه اعلام کرد که در اروپا ماموری ندارد و اعزام یک نفر مامور از ایران هم به دلیل نداشتن بودجه‌ی کافی مقدور نیست (استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۱۹، ۱۳۱۶ش، ۱۲). به نظر می‌رسد این کنگره به دلیل فوت رئیس انجمن به تعویق افتاد و وزارت خارجه به دلیل این که مسائل مطرح شده در این کنفرانس می‌توانست برای ایران مفید باشد بار دیگر درخواست نمود تا یک نفر نماینده به این کنفرانس اعزام شود و قرار بود توسط کشورهای شرکت کننده تصمیم‌هایی اتخاذ شود که برای دولت ایران نیز خالی از فایده نبود (استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۷۳، ۱۳۱۷ش، ۴) اما این بار هم وزارت صنعت و معدن شخصی را برای این کار در نظر نمی‌گیرد و خواستار این شد فردی از اعضای سفارت ایران در لندن در این کنفرانس شرکت کند (استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۷۳، ۱۳۱۷ش، ۶).

کنگره‌ی دیگری که در این دوره برگزار شد کنگره‌ی بین‌المللی اطفال و تربیت خانوادگی بود. سابقه‌ی حضور زنان در کنفرانس‌های مربوط به مادران و اطفال به بعد از مشروطه می‌رسد

حضور زنان ایرانی در عرصه‌های بین‌المللی در دوره ... (علیه جوانمردی و دیگران) ۳۵۱

یعنی زمانی که زنان کم‌کم وارد اجتماع شده و توانستند فعالیت‌هایی داشته باشند. در سندی از سفارت ایران در واشنگتن مشاهده می‌شود که نامه‌ای از طرف انجمن ملی مادران آمریکایی برای سفارت ایران در واشنگتن رسیده که درخواست نموده‌اند زنی به عنوان نماینده انتخاب شود. مذاکرات این انجمن در مورد آسایش و پیشرفت و آموزش و تربیت کودکان و نیز روش تربیت صحیح کودک در زمینه‌ی اخلاقی و نیز خانه‌داری مادران است که در ماه آوریل برگزار شده و از تمام کشورهای متمدن در این کنفرانس حضور دارند (استادوخ، کارتن ۲۰، پرونده ۳، ۱۳۲۹ق، ۱۲). بعد از موافقت وزارت خارجه سفارت ایران در واشنگتن مادام مروج‌السلطنه را به نمایندگی از زنان ایرانی در کنفرانس مادران معرفی می‌کند (استادوخ، کارتن ۲۰، پرونده ۳، ۱۳۲۹ق، ۱۱؛ استادوخ، کارتن ۵۶، پرونده ۱، ۱۳۳۲ق، ۲۵)

بعد از یک وقفه‌ی طولانی و بعد از کنفرانس ملی مادران آمریکایی، حبل‌المتین در شماره ۳۵ و ۳۶ خود گزارشی از یحیی دولت‌آبادی در مورد «کنگره‌ی بین‌المللی حمایت اطفال و تربیت خانوادگی» منتشر می‌کند. در این گزارش دولت‌آبادی اعلام می‌کند که کنگره حمایت اطفال مرحله‌ی نهم و کنگره‌ی تربیت خانوادگی مرحله‌ی چهارم را برگزار می‌کند که کشورهای زیادی در آن شرکت داشتند. دولت ایران اولین بار بود که در این کنگره شرکت می‌کند. بنابراین نتوانسته بود کار مفیدی را ارائه بدهد. اما بنابر گزارش دولت‌آبادی

بدیهی است با عدم سابقه و دیر بودن وقت و فراهم نبودن اسباب ما چه می‌توانستیم بکنیم و بگوییم. با وجود این شرکت ما به طور آبرومندی صورت گرفت. در کمیون‌ها کار کردیم و در مجمع عمومی هر دو کنگره در صحبت‌ها شرکت کرده در چند دقیقه وقت که برای هر نماینده بود لایحه‌ی مختصری که صورت آن ارسال می‌شود و ترجمه‌ی آن را برای عامه ممکن است نشر بفرمایید قرائت گشت و مستحسن واقع گردید (حبل‌المتین، ۱۳۰۹: ۴)

در نامه‌ای دیگر از ریاست وزرا به وزارت خارجه به تاریخ ۲۰ و ۲۶ فروردین ۱۳۱۵، در مورد کنفرانس حمایت از زنان و کودکان سخن گفته شده بود که بنابر نظر وزارت داخله شرکت دولت ایران در این کنفرانس لزومی نداشت (استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۳-۱۶، ۱۳۱۵؛ استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۵-۱۶، ۱۳۱۵)

در سال ۱۳۱۸ نیز وزارت فرهنگ در نامه‌ای به وزارت خارجه به دعوت وزیرمختار بلژیک اشاره می‌کند که ایران را به کمیسیون بین‌المللی پرورش خانوادگی در لیژ دعوت کرده بود. به نظر وزارت فرهنگ اطلاع یافتن از جریانات پرورش خانوادگی برای این وزارتخانه مفید و

ضروری بوده است (استادوخ، کارت‌تن: ۹، پرونده ۸-۶۰، ۱۳۱۸). اما در سندی دیگر مشاهده می‌شود که وزارت خارجه با شرکت در این کمیسیون مخالفت کرده و اعلام می‌کند که هزینه ارزی لازم را ندارد بنابراین وزارت فرهنگ از وزارت خارجه درخواست می‌کند که از جریان انجمن و مذاکرات انجام شده گزارشی تهیه و برای آن‌ها ارسال شود (استادوخ، کارت‌تن: ۹، پرونده ۱۰-۶۰، ۱۳۱۸)

۷. تعاملات و تاثیرات زنان در عرصه بین‌المللی

به طور کلی نه تنها در ایران بلکه در تمامی نقاط جهان، ورود زنان به فعالیت‌های اجتماعی و بین‌المللی از جلوه‌های مدرنیته و پدیده‌ای نوظهور می‌باشد و اساساً حضور در فعالیت‌های بین‌المللی در رشد تعاملات و تفکرات زنان نقش مهمی را ایفا می‌کند. ورود زنان به عرصه بین‌المللی در دوره‌ی پهلوی با توجه به محدودیت‌های زیاد در دوره‌ی قاجار امری استثنایی و قابل توجه تلقی می‌شود.

همانطور که اشاره شد اولین مأموریت‌های بین‌المللی زنان و اولین تعاملات و ارتباطات رسمی زنان با دنیای بیرون در دوره‌ی رضاشاه اتفاق افتاد. یکی از هدف‌های رضاشاه برای انتخاب خانم‌ها در چنین مجامع مهمی نشان دادن پیشرفت زنان ایرانی و روشن نمودن فعالیت‌های رضاشاه برای پیشرفت زنان بود زیرا که یک نوع وجهه‌ی بین‌المللی را برای او فراهم می‌کرد. نمونه‌ی آن‌ها صدیقه دولت‌آبادی، سارا حیدری و نمایندگان دیگر خانم در کنگره‌ها و کنفرانس‌های بین‌المللی بود که با ایراد سخنرانی و انجام مصاحبه سعی در نشان دادن بهبود وضعیت زنان با کمک رضاشاه داشتند. البته باید توجه کرد هرچند برگزار کردن چنین کنگره‌هایی برای رضاشاه جنبه‌ی تبلیغاتی داشت اما در بعد عملی برای زنان می‌توانست بسیار آگاهی‌بخش باشد.

چنانچه شارژدافر ایران در پاریس در مورد کنگره‌ی بین‌المللی نسوان که در پاریس تشکیل شده بود اظهار می‌دارد که این کنگره «اهمیت زیادی نداشت» ولی به نظر او شرکت نمایندگانی از زنان ایران در کنگره‌ی بعدی که قرار بود در استانبول برگزار شود، «بی‌فایده» نبود زیرا معتقد بود هنوز این جریان در ذهن خارجی‌ها وجود دارد که زنان در ایران اسیر هستند و مثل برده با آن‌ها رفتار می‌شود. وجود نمایندگان زنان ایران در این مجمع و اظهارات مناسب و معقول آن‌ها و اعلام این که در تهران مجمع مخصوصی از زنان هست مفید خواهد بود. همچنین او معتقد بود در مجمعی که همه‌ی دولت‌ها در آن حضور دارند لازم است اسم ایران برده شود زیرا در

مجمع پرچم کشورهای که شرکت می‌کنند بالای سر هیات مدیره نصب می‌شود و اسم این کشورها چندین بار تکرار می‌شود (استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۱۲۲، ۱۳۱۳ش، ۶). بنا بر اظهار این شخص به نظر می‌رسد هدف دولت ایران از اعزام نماینده صرفاً حضور تبلیغاتی بوده است و از این طریق می‌خواستند وضعیت ایران و پیشرفت‌هایی که در حوزه‌ی زنان و سایر حوزه‌ها صورت گرفته است به گوش جهانیان برسانند. از سوی دیگر مجامع و انجمن‌ها و نشریات زنان در ایران سعی در تشویق زنان برای حضور در این کنگره‌ها داشتند. به همین منظور نشریه عالم نسوان با انگیزه‌ی تشویق زنان ایرانی برای حضور در مجمع اتحادیه‌ی زنان آسیا در هندوستان می‌نویسد «منتظریم که خانم‌های ایرانی هم همانطور که در طرز لباس و تفریح به خواهران اروپایی خود تاسی نموده‌اند، یک مرتبه هم با خواهران مشرق زمین در امر خیری موافقت و مساعدت نمایند» (عالم نسوان، ش ۶، ۱۳۰۹: ۲۹۱)

به طور کلی تشکیل کنگره‌ها و کنفرانس‌های مربوط به زنان، زن ایرانی را با اصول ترقی و پیشرفت به سبک غربی آشنا می‌نمود و این باعث پیشرفت سریع مقصود رضاشاه برای رسیدن به قافله‌ی تمدن غرب می‌شد. طرز فکر سخنرانان و بسیاری از زنان شرکت کننده در این کنگره‌ها نشان دهنده‌ی آرزوی رسیدن آنان به زنان اروپایی و آمریکایی است.

در ارتباط با زنان و فعالیت‌هایی که باید انجام می‌دادند همواره بزرگ‌ترین الگوی آنان زنان دیگر کشورها به خصوص زنان اروپایی و آمریکایی بود. زیرا در این زمان افکار فمینیستی به شدت در این کشورها رواج یافته بود. هر فعالیت جدیدی که زنان و در کل دولت برای زنان می‌خواست انجام دهد زنان اروپایی الگوی خوبی بودند و از روی فعالیت‌های آنان موسسات و ارگان‌هایی تاسیس می‌شد. شاید در آن زمان چون زنان تازه در مسیر پیشرفت بودند احتیاج به این الگو بیشتر احساس می‌شد. به نظر می‌رسد زنان ایران در سرآغاز مدرن‌سازی جامعه در شرایط مبهمی قرار گرفته بودند و الگوی فکری گرفتن از دیگران می‌توانست بهترین کمک برای پیدا کردن نقشه‌ی راه به آن‌ها باشد. هر مشکلی که در زمینه‌ی فعالیت‌های زنان پیش می‌آمد بهترین راه‌حل ارجاع به زنان کشورهای دیگر بود. این الگو قرار دادن تا جایی بود که مسائل کوچک را هم به راهکارهای زنان دیگر کشورها ارجاع می‌دادند. هرچند بعضی افراد بودند که حفظ فرهنگ و اخلاقیات ایرانی و شرقی را بر تقلید از غرب ترجیح می‌دهند. چنانچه «تاج ایران خانم ماجدی» در سخنرانی خود در کنگره‌ی نسوان شرق کسب تمدن غربیان را به‌طور کامل و تقلید از آن‌ها را قبول نداشت. او به خانم‌هایی که در این کنگره شرکت کرده‌اند

توصیه می‌کند که از تمدن غرب فقط صنایع را اخذ کنند نه روحیات و اخلاق. زیرا روحیات و اخلاق شرقی‌ها قابل‌تحسین‌بیشتری است (شفق سرخ، ش ۲۲۱۱، ۲۳ آبان ۱۳۱۱: ۲)

در هر صورت باید اذعان نمود تعاملات و ارتباطات زنان ایرانی با غربیان در بهبود وضعیت اجتماعی و فرهنگی زنان می‌توانست موثر باشد. چنانچه یحیی دولت‌آبادی در سفر به لندن در سال ۱۳۳۲ق با محفل زنان حقوق‌طلب آشنا شده و با آن‌ها گفت‌وگو می‌کند و تلاش‌های آن‌ها برای به دست آوردن حقوق زنان و تساوی با مردان را می‌بیند (دولت‌آبادی، ۱۳۷۱: ۲۵۲/۳). او امیدوار است شعاع این نور هرچند دور به زنان ایران هم برسد (دولت‌آبادی، ۱۳۷۱: ۲۵۳/۳-۲۵۲) و معتقد است که هر قدر زنان ایرانی با اروپا رفت و آمد داشته باشند و از نحوه‌ی زندگی و تربیت آن‌ها آگاه شوند برای ایران بهتر خواهد بود چون فرزندان تحت تربیت مادر هستند در نتیجه در ابتدا تربیت زنان لازم است تا فرزندان درست تربیت کنند (دولت‌آبادی، ۱۳۷۱: ۱۶۲/۳).

ارتباط زنان آسیایی با یکدیگر نقطه عطف ارتباط زنان با دنیای خارج بود و زمینه‌ی ارتباط آن‌ها را با دنیای غرب فراهم می‌آورد. به لحاظ فرهنگی نزدیکی زیادی بین کشورهای آسیایی وجود داشت و حفظ تمدن و فرهنگ و بهبود خصوصیات و اخلاق شرقی و معاشرتی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بود به طوریکه در اولین مجمع اتحادیه‌ی زنان آسیا در هندوستان در سال ۱۹۳۱ یکی از مواد آن حفظ و ترویج تمدن شرقی از قبیل فلسفه، صنایع، اهمیت مقام مادری، روحانیت و غیره بود (عالم نسوان، ش ۶، ۱۳۰۹: ۲۹۱). برگزاری کنگره‌های زنان شرقی موجبات ارتباط زنان کشورهای شرقی با کشورهای غربی را فراهم می‌کرد و این ارتباطات را آسان‌تر و زمینه‌ی تعاملات را گسترده‌تر می‌کرد. چنانچه اتحاد بین‌المللی زنان در پیامی به کنگره‌ی نسوان شرق، از علاقه و اشتیاق زنان شرق به پیشرفت و بیداری زنان حمایت می‌کند و آنان را بر این امر تشویق کرده و از حضور و ارتباطات زنان شرقی و زنان غربی در کنفرانس‌ها و کنگره‌های بین‌المللی سخن می‌گوید. این اتحادیه به بعضی از زنان کشورهای شرقی اشاره می‌کند که توانسته‌اند به حقوقی دست پیدا کنند که زنان غرب فاقد آن هستند و از این بابت خوشحالی خود را ابراز داشته‌اند. اتحادیه همچنین از همکاری بین زنان شرق و غرب می‌گوید و می‌نویسد:

امیدواری کامل داریم که تمام زنان شرقی که امروز در این کنگره مجتمع شده‌اند به خوبی دست کمک و معاونت به سوی ما دراز خواهند کرد و به همین جهت است که امروزه آرزوی خود را برای کامیابی و نجاح کامل شما در اقدامات خود و میزان امیدواری

حضور زنان ایرانی در عرصه‌های بین‌المللی در دوره ... (علیه جوانمردی و دیگران) ۳۵۵

خویشتن را برای ایجاد همکاری کاملتری بین شما خانم‌های شرقی و ما زن‌های اروپایی و آمریکایی و آسیایی و استرالیایی که یک جمعیت بین‌المللی تشکیل داده‌ایم عرضه می‌داریم (آینده‌ی ایران، ش ۱۹، ۱۳۱۱: ۴).

این نامه در این مقطع زمانی برای زنان شرقی حائز اهمیت بود زیرا نشان دهنده‌ی توجه زنان غربی به زنان شرقی بود که در این زمان از وضعیت حقوقی بهتری نسبت به زنان شرقی برخوردار بودند. همچنین گسترش ارتباط میان زنان در دنیا را نشان می‌دهد که با همبستگی می‌توانستند مطالبات خود را مطرح سازند.

از طرف انجمن‌ها و مجامع بین‌المللی زنان افرادی با اهداف مختلف به ایران و بقیه کشورهای شرقی مسافرت می‌کردند تا به قول خودشان زنان را از حقوق خود آگاه کنند. البته ورود این زنان می‌توانست تاثیر قابل توجهی داشته باشد چون در این زمان الگوی زنان برای پیشرفت و دستیابی به حقوقشان زنان غربی بودند. اگر این افراد از سوی انجمن خاصی وارد ایران می‌شدند بالطبع به دلیل ارتباطات گسترده می‌توانست اطلاعات مفیدی در اختیار دولت و زنان روشنفکر قرار دهد. نمونه‌ی این افراد «مادم شافلاخر» بود و طبق گزارش روزنامه‌ی ایران او نماینده مجمع بین‌المللی زنان بود که به ایران سفر کرده بود. این خانم عقیده داشت که تعلیم و تربیت زنان مهم‌ترین عامل در پیشرفت یک کشور می‌باشد. همچنین او معتقد بود که منظور از تربیت زنان فقط مسافرت آنان به غرب و یادگیری‌های سطحی نیست بلکه یک زن باید علم خانه‌داری و علوم مختلف دیگر مانند پرستاری را یاد بگیرد و در این صورت می‌تواند فرزندان در دست تربیت کند (ایران، ش ۲۶۳۴، ۱۲ فروردین ۱۳۰۷: ۱ و ۳).

خانم شافلاخر بعد از مسافرت به ایران و مشاهده‌ی وضعیت جامعه‌ی ایران به نقد آموزش و تربیت زنان می‌پردازد. او آمار مرگ‌ومیر نوزادان را ناشی از ناآگاهی و نبود آموزش زنان می‌داند و آمار فوت اطفال را در ایران بسیار زیاد اعلام می‌دارد و آن را ناشی از نادانی و جهالت مادرها می‌داند. خانم شافلاخر در مدت سه سال مسافرت خود در ایران و مسافرت به ۲۴ شهر ایران در مورد زنان ایرانی می‌گوید باید مانند زنان غربی برای رسیدن به خواسته‌های خود تلاش کنند. او با اشاره به این که تمام کشورهای متمدن زنان تجملات و خوشی‌های خود را فدای افتتاح موسسات اجتماعی کرده‌اند زنان را تشویق به ایجاد چنین موسساتی می‌کند و تاسیس مدارس و فرستادن زنان به خارج را امری ضروری می‌داند. نظر به اهمیت علم خانه‌داری، در آینده امیدوار است به ایران بازگردد و شخصا موسسه‌ی کوچک «سعادت اجتماعی و علم خانه‌داری» را افتتاح کند و اهمیت آن را به زن‌هایی که از وضعیت زندگی خود

ناراضی هستند و این که این عدم رضایت برای آینده‌ی آن‌ها خطرناک است ثابت کند. او در ادامه اظهار می‌دارد خدمتی که مجمع بین‌المللی زنان امیدوار است برای زنان ایران بکند این است که به وسیله‌ی مطبوعات و پیشنهادات مفید که نتیجه‌ی تجربه و مطالعه‌ی بیش از صد سال است به آن‌ها کمک کند و امیدوار بود که مردان ایران اهمیت این موضوع را درک کرده و پرچم پیشرفت زنان را بالا ببرند زیرا که پیشرفت زنان به نفع ایران است (شفق سرخ، ش ۹۶۴، ۱۶ اردیبهشت ۱۳۰۷: ۲)

۸. نتیجه‌گیری

حضور زنان در عرصه‌های بین‌المللی چه از طرف دولت و چه از طرف موسسه‌ها و انجمن‌های زنان از نقاط عطف آنها در اجتماع و فعالیت‌های اجتماعی می‌باشد. حضور زنان در عرصه‌های بین‌المللی باعث می‌شد هم اظهار وجود کنند و هم الگوی مناسب برای روند رشد و پیشرفت خود را بیابند. از طرف دیگر به دلیل محدودیت‌های زنان ایرانی، یکی از محاسن حضور زنان در محافل و مجالس بین‌المللی این بود که باعث تغییر فکر و دیدگاه غربی‌ها درباره‌ی زنان ایرانی می‌شد زیرا ذهنیت بیشتر غربی‌ها نسبت به زنان ایرانی مناسب نبود و آنان را عاری از هرگونه حقوقی می‌پنداشتند.

برگزاری کنفرانس‌های آسیایی سرآغاز حضور زنان در عرصه‌های بین‌المللی بود و ارتباط با کشورهای غربی را فراهم کرد و در تعامل با این کشورها تحت تاثیر اقدامات زنان غربی درصدد به دست‌آوردن حقوق فردی و اجتماعی خود بودند. این کنگره‌ها زمینه‌ی آشنایی زنان روشنفکر و همچنین مردان را در زمینه‌ی حقوق زنان فراهم می‌آورد و دولت را ملزم به تصویب قوانین اعلام شده در کنگره‌ها می‌کرد. هرچند رضاشاه در راستای رویکرد تجددخواهانه‌اش، در بهبود وضعیت زنان در زمینه‌های مثل تحصیل، اشتغال، ازدواج و... تلاش می‌کرد اما برگزاری چنین کنگره‌هایی در پیشبرد اهداف او موثر بود و بیشترین تاثیر را در آگاهی خود زنان داشت. زنانی که تا چند دهه قبل اجازه‌ی بیرون آمدن از منزل را نداشتند توانسته بودند در چنین مجامع مهم آسیایی و بین‌المللی شرکت کنند. بنابراین، این تعاملات در دوره‌ی پهلوی اول درآمدی بر حضور گسترده‌ی آن‌ها در سال‌های بعد از رضاشاه شد.

رضا شاه سعی می‌کرد با فرستادن زنان به ماموریت‌ها و کنفرانس‌های بین‌المللی ذهنیت کشورها نسبت به زنان ایرانی را تغییر دهد در واقع زنان یک نوع ابزار تبلیغی برای ساختن ایران مدرن بودند. حضور زنان ایرانی در ماموریت و کنفرانس‌های بین‌المللی در شناساندن زن ایرانی

حضور زنان ایرانی در عرصه‌های بین‌المللی در دوره ... (علیه جوانمردی و دیگران) ۳۵۷

و بهبود وضعیت او در سال‌های حکومت رضاشاه می‌توانست مفید باشد. بیشتر زنانی که در کنگره‌ها و کنفرانس‌ها حضور داشتند رضاشاه را عامل پیشرفت زنان در دوره‌ی حاضر می‌دانستند و به اقداماتی که رضاشاه برای زنان انجام داده بود در سخنرانی‌های خود تاکید می‌کردند. در واقع زنان تربیونی برای اقدامات رضاشاه در زمینه‌ی نوسازی و اصلاحات زنان شده بودند. هرچند باید به این نکته توجه داشت که حضور زنان در کنگره‌های بین‌المللی به تنهایی حاصل تمایل دولت پهلوی اول نبوده است و تلاش و کنشگری خود زنان نیز در این موضوع نقش مهم داشته است زیرا در این زمان جمعیت نسوان وطن‌خواه و گروه زنان فعال در این انجمن تلاش زیادی برای مشارکت زنان در ماموریت‌های خارجی و همچنین برگزاری کنگره‌های بین‌المللی داشتند.

در این‌جا باید اشاره نمود عمده دستاورد زنان ایران در ارتباط با زنان کشورهای دیگر، الگوگیری از آن‌ها برای جریان رشد و پیشرفت خود در زمینه‌های مختلف بود. این الگوپذیری و مقایسه‌ی مطالبات زنان ایرانی و خارجی در زمینه‌ی حقوق زنان کشورهای غربی الهام بخش بود. همچنین تصویب قوانین حقوق زنان در این کنگره‌ها در بهبود وضعیت زنان در آینده موثر بود و روند رشد و پیشرفت زنان و حضور در فعالیت‌های مختلف در دوره‌ی پهلوی دوم را تسهیل نمود.

پی‌نوشت‌ها

۱. «انجمن نسوان وطن‌خواه» از جمله انجمن‌های زنان بود که در سال ۱۳۰۲ش/ ۱۹۲۳م توسط محترم اسکندری و با همکاری تعدادی از زنان روشنفکر و آزادی‌خواه چون فخر عظمی ارغون، فخرالسلطنه فروهر، نورالهدی منگنه، عالیه خانم، ملکه فاتحی، فرخ لقا، ملوک اسکندری، مهرانگیز اسکندری و ... شکل گرفت (توانا، ۱۳۸۰: ۱۱۴). هدف این جمعیت ترویج حقوق زنان و بهبود شرایط دختران بود.
۲. به‌نظر می‌رسد همان شهر مارسی فرانسه باشد.

کتاب‌نامه

اسناد

ساکما، ۲۹۷، ۰۳۸۵۹۳، ۰۰۱۹

ساکما، ۲۹۷، ۰۳۸۵۹۳، ۰۰۲۵

استادوخ، کارتن ۷۵، پرونده ۵۴، ۱۳۱۴ش، ۱

۳۵۸ تحقیقات تاریخ اقتصادی ایران، سال ۱۲، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۲

- استادوخ، کارتن ۲۴، پرونده ی ۲۰، ۱۳۰۶ش، ۱
استادوخ، کارتن ۲۴، پرونده ۲، ۱۳۰۷ش، ۱-۹
استادوخ، کارتن ۱، پرونده ۱/۱۶۱، ۱۳۰۹، ۱ و ۴
استادوخ، کارتن ۱، پرونده ۱/۱۶۱، ۱۳۰۹، ۷
استادوخ، کارتن ۱، پرونده ۱، ۱۶۱، ۱-۲، ۱۳۱۱
استادوخ، کارتن ۱، پرونده ۱، ۱۶۱، ۱-۲، ۱۳۱۱
استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۱۲، ۱۳۱۴، ۲۹
استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۱۲، ۱۳۱۴، ۸۲
استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۱۲۲، ۱۳۱۳ش، ۳
استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۱۲، ۱۳۱۴، ۲۵
استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۱۲، ۱۳۱۴ش، ۸۱
استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۶۵، ۱۳۱۷ش، ۱
استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۱۹، ۱۳۱۶ش، ۳
استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۱۹، ۱۳۱۶ش، ۱۱
استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۱۹، ۱۳۱۶ش، ۱۲
استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۷۳، ۱۳۱۷ش، ۴
استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۷۳، ۱۳۱۷ش، ۶
استادوخ، کارتن ۲۰، پرونده ۳، ۱۳۲۹ق، ۱۱
استادوخ، کارتن ۵۶، پرونده ۱، ۱۳۳۲ق، ۲۵
استادوخ، کارتن ۹، پرونده ی ۳-۱۶، ۱۳۱۵
استادوخ، کارتن ۹، پرونده ی ۵-۱۶، ۱۳۱۵
استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۸-۶۰، ۱۳۱۸
استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۱۰-۶۰، ۱۳۱۸
استادوخ، کارتن ۹، پرونده ۱۲۲، ۱۳۱۳ش، ۶

منابع چاپی

- بامداد، بدرالملوک (۱۳۴۷)، زن ایرانی از انقلاب مشروطیت تا انقلاب سفید، تهران: انتشارات ابن سینا
توانا، مرادعلی (۱۳۸۰)، زن در تاریخ معاصر ایران، تهران: برگ زیتون.
خدایار محبی، منوچهر (۱۳۲۵)، شریک مرد، تهران: تابان

حضور زنان ایرانی در عرصه‌های بین‌المللی در دوره ... (علیه جوانمردی و دیگران) ۳۵۹

- دولت‌آبادی، یحیی (۱۳۷۱)، حیات یحیی، جلد: ۳، صفحه: ۱۸۷-۱۸۶، عطار، تهران - ایران
- ساناساریان، الیز (۱۳۸۴)، جنبش حقوق زنان در ایران، ترجمه نوشین احمدی خراسانی، تهران: نشر اختران
- سلامی غلامرضا و افسانه نجم‌آبادی (۱۳۸۴)، نهضت نسوان شرق، تهران: نشر و پژوهش شیرازه
- صدیق، عیسی (۱۳۲۵)، یادگار عمر، ج ۴، تهران: طبع کتاب
- صدیق، عیسی (۱۳۴۲)، تاریخ فرهنگ ایران از آغاز تا زمان حاضر، تهران: تربیت معلم
- صنعتی، مهدخت و افسانه نجم‌آبادی (۱۳۷۷)، صدیقه دولت‌آبادی: افسانه، نامه‌ها، نوشته‌ها و یادها، تهران: انتشارات نگرش و نگارش زن
- عبدالحسین، ناهید (۱۳۶۰)، زنان در جنبش مشروطه، تبریز: احیاء.
- فتحی، مریم (۱۳۸۳)، کانون بانوان با رویکردی به ریشه‌های تاریخی حرکت‌های زنان در ایران، تهران: موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران
- فرخزاد، پوران (۱۳۷۸)، دانشنامه‌ی زنان فرهنگ ساز ایران و جهان، ج ۱، تهران: انتشارات زریاب
- مختاری‌اصفهانی، رضا (۱۳۹۲)، اسنادی از انجمن‌ها و موسسه‌های فرهنگی - اجتماعی دوره ی رضاشاه، تهران: خانه‌کتاب

روزنامه و مجلات

- «ابلاغیه ی مجمع و کنگره نسوان» (۱۳۰۲)، ستاره ی ایران، ش ۳۴، س ۹
- اطلاعات، س ۹، ش ۲۴۷۲، دهم اردیبهشت ۱۳۱۴
- افشار، مستوره (۱۳۰۹)، «نهضت زنان آسیا»، شفق سرخ، س ۹، ش ۱۵۶۶
- «اولین خانم ایرانی در ماموریت رسمی بین المللی» (۱۳۱۵)، اطلاعات، س ۱۱، ش ۲۹۳۹
- «اولین خانم ایرانی که به ماموریت خارجه انتخاب و اعزام شده است» (۱۳۰۹)، اطلاعات، س ۵، ش ۱۱۹۱
- «بیانیه ی جمعیت ارشادالنسوان» (۱۳۰۲)، ستاره ایران، س ۹، ش ۵۳
- «تشکیل کنگره زنان شرق» (۱۳۱۱)، اطلاعات، س ۷، ش ۱۶۳۶
- «در کنگره ی نسوان شرق: پیام اتحاد بین المللی زنان» (۱۳۱۱)، آینده ی ایران، س ۳، ش ۱۹
- «دومین کنگره ی زنان شرق» (۱۳۱۱)، اطلاعات، س ۷، ش ۱۷۶۷
- «راجع به کنگره ی زنان شرق» (۱۳۱۱)، شفق سرخ، س ۱۱، ش ۲۲۱۱
- «زنان ایران و جراید سوئیس» (۱۳۱۴)، اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۷۱۷
- عالم نسوان، س ۱۰، ش ۶، آبان ۱۳۰۹
- «کانفرنس» (۱۳۰۹)، حبل المتین، س ۳۸، ش ۲۹-۳۰
- «کنفرانس جمعیت ارشادالنسوان» (۱۳۰۲)، ستاره ایران، س ۹، ش ۴۷
- «کنفرانس زن های دنیا» (۱۳۰۹)، کوشش، س ۸، ش ۲۰۴

۳۶۰ تحقیقات تاریخ اقتصادی ایران، سال ۱۲، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۲

- «کنفرانس زنان دنیا» (۱۳۰۹)، اطلاعات، ش ۱۱۴۲
- «کنفرانس زنان شرق» (۱۳۰۹)، شفق سرخ، س ۹، ش ۱۵۴۴
- «کنگره بزرگ نسوان» (۱۳۰۹)، کوشش، س ۸، ش ۳۳۵
- «کنگره بین المللی زنان جهان» (۱۳۱۴)، آینده ی ایران، س ۶، ۷ و ۸
- «کنگره بین المللی زنان» (۱۳۱۴)، آینده ی ایران، س ۶، ش ۶۰۵
- «کنگره بین المللی نسوان در پراگ» (۱۳۰۸)، ایران، س ۱۳، ش ۳۰۴۰
- «کنگره بین المللی نسوان» (۱۳۱۴)، اطلاعات، س ۹، ش ۲۴۸۳
- «کنگره زنان» (۱۳۱۴)، اطلاعات، س ۹، ش ۲۴۶۵
- «کنکری نسوان - نطق های راجع به تشکیل کنگره و مرام آن» (۱۳۱۱)، ایران، ش ۳۹۴۷
- «مقام زن در ایران و ترکیه» (۱۳۱۴)، اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۷۱۱
- «مکتوب از طرف جمعیت صلح زنان عالم به رئیس کمیته ی زنان ایرانی عصمت مآب (عالیه خانم)» (۱۳۲۷)،
حبل المتین، س ۱۶، ش ۲۹
- «نماینده زنان ایران» (۱۳۱۴)، اطلاعات، س ۹، ش ۲۴۷۵
- «ورود نمایندگان کنگره ی نسوان شرق» (۱۳۱۱)، شفق سرخ، س ۱۱، ش ۲۲۰۲۰
- «یک دعوت مهم» (۱۳۰۹)، عالم نسوان، س ۱۰، ش ۴
- دولت آبادی، یحیی (۱۳۰۹)، «کنگره های بین المللی حمایت اطفال و تربیت خانوادگی»، حبل المتین، س ۳۸،
ش ۳۵-۳۶
- س. مارشال (سفیر آلمان) (۱۳۲۷)، «مکتوب علیا حضرت امپراتریس آلمان به نام رئیس قومیته ی زنان ایرانیان
اسلامبول»، حبل المتین، س ۱۶، ش ۲۹
- سالنامه پارس، ۱۳۱۲
- سیاح، فاطمه (۱۳۱۶)، «زن ایرانی در جامعه ی ملل»، اطلاعات، س ۱۲، ش ۳۳۶۲
- ع.ب (۱۳۱۱)، «مرام کنگره ی زنان شرق»، اطلاعات، س ۷، ش ۱۷۵۵
- «مجمع بین المللی نسوان کدام است» (۱۳۰۷)، شفق سرخ، س ۷، ش ۹۶۴
- مساعی صلح جویانه زن ها» (۱۳۱۴)، کوشش، س ۱۳، ش ۲۶۹۳
- «نطق خانم دولت آبادی در انجمن زنان» (۱۳۰۵)، ایرانشهر، س ۴، ش ۱،
- «ورود خانم سیاحه به ایران» (۱۳۰۷)، ایران، س ۱۲، ش ۲۶۳۴
- هاشمی حائری، ع.ه (۱۳۱۱)، «شرح مصاحبه با رئیسه ی کنگره ی زنان شرق»، اطلاعات، س ۷، ش ۱۷۴۷